

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В
ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ СОЦІУМУ
Кваліфікаційна робота (проект)**

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 07-232
Мзгрупи
Спеціальності 053 Психологія
Освітньо-професійної програми
«Психологія»
Юлія СОЛЯНИК

Керівник: доктор психологічних
наук, професор
Ігор ПОПОВИЧ

Рецензент: докторка психологічних
наук, професорка, завідувачка
кафедри психології та соціології
східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля
Юлія БОХОНКОВА

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичне тлумачення проблеми ціннісних орієнтацій особистості в трансформаційних умовах соціуму.....	6
1.1. Цінності як елементи структури самосвідомості особистості..	6
1.2. Зміст, структура та функції ціннісних орієнтацій.....	10
1.3. Зв'язок ціннісних орієнтацій з соціальними нормами і настановленнями особистості в трансформаційних умовах соціуму...	17
Висновки до першого розділу.....	25
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження ціннісних орієнтацій особистості в трансформаційних умовах соціуму.....	26
2.1. Організація емпіричного дослідження цінностей особистості в трансформаційних умовах соціуму.....	26
2.2. Аналізування та інтерпретація результатів емпіричного дослідження формування ціннісних орієнтацій особистості в трансформаційних умовах соціуму.....	29
2.3. Тренінгова програма формування життєвих цінностей особистості.....	37
Висновки до другого розділу.....	40
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	43

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне українське суспільство характеризується процесами глобалізації та трансформації суспільства, що провокує нестабільність, переосмислення системи цінностей особистості. Цінності, якими керується особистість, мають суттєве значення, оскільки вони визначають не лише відношення особи до суспільної системи, але й контролюють її дії в суспільстві.

Ціннісні орієнтації відображають вибіркове ставлення особи до матеріальних і духовних цінностей та ідеалів.

Кожен прагне виробити такі життєві цінності, які допоможуть знайти своє місце в суспільстві. Зміни цінностей кардинально впливають на майбутні зміни суспільства та визначення векторів розвитку.

Дослідження впливу ціннісних орієнтацій на становлення особистості слід досліджувати у контексті більш складних аспектів формування особистості, включаючи структуру самосвідомості та життєві відносини особистості зі суспільством в цілому.

Суспільна реакція на економічні та політичні кризи, військові конфлікти суттєво змінюється. Те, що колись було важливим, сьогодні втрачає свою актуальність і вважається непотрібним. Трансформація суспільства призводить до розмитості ціннісних орієнтацій.

Проблеми ціннісних орієнтацій особистості були предметом дослідження багатьох науковців. Даною проблематикою займалися : Г. Ріккерт, М. Вебер, Т. Парсонс, Е. Дюркгейм, А. Адлер, Л. Альтюссер, В. Бліхар, М. Бліхар, Б. Братусь, М. Гайдеггер, Ф. Знавецький, К. Кастанеді, Ф. Конверт, А. Маслоу К. Мангейм, Ф. Ніцше, Р. Перрі, У. Томас, В. Франкл, М. Шелер, Й. Шумпетер, Д. Юм, П. Гуревич, В. Малахов, А. Ручка, М. Лукашевич, І. Зазюн, Ю. Шайгородський.

Л. Чупрій, В. Горбулін, А. Качинський, Г. Ситник, В. Ребкал, В. Козаков, В. Бакіров, О. Бабкіна, О. Куценко, Н. Паніна.

Мета дослідження: здійснити теоретичне та емпіричне аналізування ціннісних орієнтацій особистості в трансформаційних умовах соціуму; розробити тренінгову програму.

Завдання дослідження:

1. Дослідити та зробити теоретичний аналіз науково-психологічної літератури щодо проблеми цінностей індивіда в умовах трансформації суспільства.
2. Виокремити і вивчити цінності людей молодого і середнього віку в залежності від змін в суспільстві.
3. Проаналізувати і узагальнити результати емпіричних досліджень.
4. Розробити тренінгову програму формування життєвих цінностей, спрямована на формування особистої системи цінностей

Об'єкт дослідження : ціннісні орієнтації особистості.

Предмет дослідження: зміни цінностей особистості залежно від трансформацій в суспільстві.

Методи і методики дослідження:

теоретичні методи: узагальнення та аналізу інформації з літературних джерел, статей, книг та наукових публікацій про ціннісні уявлення особистості під час змін у суспільстві; емпіричні методи:

«Ціннісні орієнтації» М. Рокича, « Портрет цінностей» Ш. Шварца PVQ опитувальник, «Джерела індивідуальних цінностей»(Маліном. Л., Пашкіна. А), опитувальник «Огляд цінностей» Ш. Шварца, математично-статистичні методи аналізу емпіричних даних.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в удосконаленні наукових знань щодо впливу формування ціннісних орієнтацій особистості у контексті змін у суспільстві.

Практичне значення одержаних результатів.

Результати вивчення цінностей є ключовим аспектом для формування ієрархії цінностей у суспільстві під час перетворень. Отримані висновки відображають психологічні параметри життєвих орієнтацій. Також було запропоновано тренінгову програму з розвитку та формування життєвих орієнтацій.

Апробація та публікація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри психології (протокол від 14.11.2024 №6), висвітлено в тезах у «Магістерські студії» Херсонського державного університету.

Публікації

Результати основного кваліфікаційного дослідження були представлені у роботі авторки, зокрема статті. «Динаміка формування ціннісних орієнтацій особистості».

Структура роботи.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічують 48 найменувань. Повний обсяг роботи становить 47 сторінок, з них основного тексту 45 сторінок.

РОЗДІЛ 1

Теоретичні аспекти проблеми ціннісних орієнтацій особистості в трансформаційних умовах соціуму.

1.1 Цінності як елементи структури самосвідомості особистості

Дослідники зосереджуються на розумінні явища «цінність» та «ціннісних орієнтацій» через теоретичне вивчення цього поняття, спрямованого на розкриття його сутності.

Достатньо цікавими є отримані висновки М. Головатого, який зазначав, що цінності представляють собою концепції та переконання, які люди використовують для задоволення своїх потреб та інтересів (Головатий М.Ф) [7]. Визначення П. Менцера свідчать, що цінність — те, що люди визнають як найважливіше і до чого можна прагнути з повагою та визнанням. О. Невмержицька вважає, що цінність полягає в тому, що вона встановлює орієнтацію людської свідомості та бажання отримати будь-що в прямій залежності від важливості цього для життєдіяльності особи. Крім того, цінність вважається найважливішою умовою людського виробництва, вона виражається у звичаях, моральних нормах, матеріальних та культурних благах, закріплюється в правових нормах, догмах науки і динамічно відображає актуальність людського світу, який постійно змінюється у часі, з його ієрархією інтересів та потреб (Невмержицька О. М.) [26]. На думку З. Самчука цінності суспільства — це бажані норми, що існують у суспільстві. Він стверджує, що цінності відображають суспільні ідеали і є їхнім втіленням. Суспільні ідеали впливають на особистість та спонукають її до активності, під час якої ці ідеали набувають конкретного втілення. Натомість, цінності, які були конкретно втілені, є основою для формування нових суспільних

ідеалів, створюючи тим самим неперервну спіраль взаємозв'язку (Самчука З.) [37].

В наукових дослідженнях виділяються різні напрями аналізу цінностей, де хто їх розглядає як: норми, правила, еталони, на які особистість має рівнятись (Г. Оллпорт, М. Рокич); продукт матеріальної і духовної діяльності людини, що може стати предметом її потреб; суспільно значущі елементи середовища, які становлять значну частину культури; те, що має значення, певний смисл для особистості та становить орієнтир для діяльності (Дж. Кітчен, М. Робертс, Е. Сендос, К. Уілсон, В. Франкл, Е. Фромм) (Бадер С.О.) [2].

Досліджуючи цінності вчені в своїх теоріях та концепціях дотримуються оцінювального підходу, так Бенджамін Тонн визначив цінності як:

1. важливі компоненти екзистенції людини, які можна виміряти
2. ті, які можна описати словами
3. які сформовані та розвинені шляхом наслідування
4. модифіковано у світогляд (Балахір .В.) [3].

Серед усіх цінностей, які виокремлюють психологи різних країн є загальнолюдськими або глобальними, тобто характерні для максимальної кількості людей. Ці цінності включають в себе волю, працю, творчість, гуманізм, солідарність, людяність, сім'ю, націю, народ, дітей та ін.

Расс Гарріс визначає цінності як, “найглибші бажання нашого серця щодо того, як ми хочемо взаємодіяти зі світом, з іншими людьми та із собою. Вони відображають те, що ми хочемо розвивати у своєму житті і у собі, що хочемо відстоювати. Вони задають напрямок нашого життя (Russ Haris) [48].

Повертаючись до окресленої проблеми, варто зазначити, цінності відіграють важливу роль у формуванні та розвитку самосвідомості особистості. Ця тема є актуальною в сучасному світі, де індивідуалізм та самовираження стають все більш важливими.

Цінності є важливими елементами самосвідомості особистості, оскільки вони визначають її уявлення про те, що є важливим, цінним та справедливим.

Індивідуальні цінності особистості формуються ще в період немовляти, і зберігаються протягом усього життя. З дорослішанням вони корелюють з цінностями суспільства в якому перебуває людина. Можемо спостерігати, які світоглядні зміни відбуваються останнім часом в українському суспільстві. Зміни відбулися в економічному, політичному, правовому просторі. Все це вплинуло на переоцінку індивідуальних цінностей кожної людини, і суспільства в цілому. Відбулося переосмислення світосприйняття, відчуття себе, переоцінка своїх цінностей (Балахір В.) [3].

Для кожної особистості цінності відображаються у формі, соціальних ціннісних орієнтацій, що забезпечують стійкість особистості. Вироблення власної системи ціннісних орієнтацій відбувається в наслідок індифікації та інтерпретації інформації навколо себе. Життєва орієнтація формується в залежності в якому соціумі перебуває особистість.

Ціннісні орієнтири особистості – це внутрішні переконання, які визначають, що є важливим та цінним для конкретної людини. Цінності у кожного різні і по різному впливають на вчинки та поведінку людини. Деякі загальні орієнтири включають справедливість, свободу, чесність, толерантність, сім'ю, здоров'я та навколишнє середовище. Відповідно до ціннісних орієнтирів особистості формується ідентичність.

Варто зосередити також свою увагу на процесі формування ціннісних орієнтирів особистості. Дослідивши дане питання можна виділити рівні вартостей .

1. Загальнолюдські.(Любов, совість, свобода ,гармонія, доброта, мудрість та ін.)

2. Національні (важливі для одного народу, але не дуже зрозумілі для інших. Рідна мова, культура, історична пам'ять, патріотизм.

Утворення цінностей відбувається протягом життя під впливом різноманітних факторів, таких як виховання, соціальне оточення, релігійні переконання та освіта. Важливо зауважити, що відсутність чітких цінностей може призвести до втрати внутрішньої гармонії. Загальне розуміння та свідоме втілення своїх цінностей допомагає особистості стати більш цілісним та гармонійним індивідом, здатним до свідомого вибору та прийняття важливих рішень. Особистість покладається лише на себе, приймаючи ризики та взявши на себе відповідальність за власні дії. Процес можна розділити на три етапи: спочатку відбувається переоцінка цінностей та ідеалів, які впливають на особистість. Ваш власний досвід є ключовим джерелом ціннісних установок; на другому етапі усвідомлення цінностей відбувається не лише за допомогою формування цілісних функціональних одиниць емпіричних уявлень, але також через комунікативні способи, такі як масові засоби інформації та пропаганда; для третього етапу важливою є активність, виражена у внутрішніх відносинах особистості з об'єктивними умовами свого існування. Формування та розвиток ціннісних орієнтацій залежать від індивідуально-психологічних особливостей проходження психічних процесів, зокрема мислення, пам'яті, емоцій та волі, що перетворюються на ідентифікацію та внутрішнє усвідомлення соціальних цінностей.

Розвиток системи цінностей особистості є складним і суперечливим процесом. Визначення життєвих цілей, смислів, цінностей становить зміст самовизначення особистості.

На сьогоднішній час можна сказати, що цінності — це загальні уявлення людей про свої цілі та засоби для досягнення їх, про норми поведінки, які втілюють історичний досвід і концентровано виражають культурний зміст окремого етносу та всього людства. Це існуючі у свідомості кожної людини орієнтири, з якими індивіди та соціальні групи співвідносять свої дії. Цінності особистості виступають як основа для

формування життєвої стратегії, багато в чому визначають лінію професійного та духовно-морального розвитку.

Цінності з одного боку, це допустимі в певному суспільстві базові потреби людини. З іншого боку— узагальненні уявлення людей на свої цілі та норми поведінки, що сформувалися в певній культурі (Гулян І.М.) [10].

Отже, ціннісні орієнтації відображають ставлення особистості до життєвих цілей та цінностей, що визначають соціальну спрямованість людини. Системи цінностей розвиваються протягом життя, починаючи з абстрактних уявлень про них як щось ідеальне, і закінчивши розумінням їхньої відносної природи особистістю.

1.2. Зміст, структура та функції ціннісних орієнтацій

Комплексна структура цінностей особистості визначається сукупністю ціннісних орієнтацій, які відображають систему переконань, ідеалів та уподобань індивіда. Цінності особистості можна умовно поділити на матеріальні та духовні. Матеріальні цінності включають у себе фізичне здоров'я, матеріальний благополуччя, комфорт та безпеку. Духовні цінності відображають внутрішні уявлення про те, що є цінним та важливим для людини, такі як моральні принципи, дружба, сім'я, любов, успіх та самореалізація.

Як видно, цінності та ціннісні орієнтації є широкими поняттями, проте в сучасних наукових дослідженнях не існує єдиної методології для їх класифікації. Різні наукові напрями вводять власні критерії класифікації. Зокрема, М. Рокич увів класичний поділ цінностей на термінальні та інструментальні. Перша група включає цінності, які людина вважає ідеалами, до яких прагне, тобто вони є метою існування особистості. Підкреслюючи важливість активного способу життя, мудрість, здоров'я, любов, самопізнання, постійний розвиток, творчий потенціал тощо. Значення цих цінностей полягає у тому, що вони є метою, яку обирає особистість для себе у майбутньому. Таким чином, важливими

стають орієнтації, які вони обирають, такі як орієнтація на здоровий спосіб життя, вивчення всесвіту та щасливе сімейне життя. Друга група цінностей — інструментальні, виступають як засіб для досягнення поставленої мети. До таких цінностей відносяться: уважність, вихованість, радість життя, освіченість, чутливість та інші. Маючи на увазі прагнення до пізнання як важливий елемент, людина може обрати такі якості як впевненість, самодисципліну, уважність і так далі (Бадер С.О) [2].

Для Ш. Шварца систематема цінності відповідно до мотивів, які складають основу для особистісних дій, виділяє 10 ключових категорій цінностей. Серед них, універсалізм, добро, конформність / традиція, безпека, влада, досягнення, гедонізм, стимуляція, та самостійність. Ці категорії цінностей об'єднуються в різноманітні типи цінностей: «відкритість до змін» (самостійність, стимуляція) та «консервативність» (конформність / традиція, безпека), «самотрансцендентність» (універсалізм та добро) та «самозростання» (досягнення, влада). Гедонізм, як цінність, належить як до типу «відкритість до змін», так і до типу «самозростання».

Не важливо, чий підхід (Шварца або Рокича) ми використаємо для класифікації цінностей, можемо помітити, що переважання певних цінностей (таких як альтруїзм, добробут, готовність до самопожертви, бажання миру у світі) в суспільстві сприяє формуванню більш миролюбних і ненасильницьких суспільств з пануванням демократичних та альтруїстичних цінностей, у той час як переважання інших (влада, конформізм, амбіції тощо) може призвести до виникнення військових та агресивних суспільств з приматом авторитарного управління, експансивної політики та бажання до домінування в глобальному суспільстві (Неприцька Т.І.) [27].

Проаналізувавши дослідження Г. Мюнстерберг можна виділити більш детальну класифікацію цінностей, розподіливши їх на культурні та

життєві. У кожній з цих груп присутні логічні, естетичні, етичні та метафізичні цінності. До культурних цінностей автор відносить ті, які суспільство визнало важливими: такі як природа, історія, розум, мистецтво, право, Всесвіт, «Понад-Я» та інші. Життєві цінності, які включають любов, щастя, саморозвиток, творчість, інші аспекти, не мають взаємозв'язку з культурними цінностями в концепції Г. Мюнстерберга, що спричиняє їх відокремлення від реальності [2].

Ціннісні орієнтації особистості формуються під впливом пануючої в суспільстві системи цінностей, що трансформуються в процесі історичного розвитку суспільства. У системі цінностей існує певна ієрархія, суть якої полягає в тому, що різні цінності мають певний ступінь суспільності, де одні визначають зміст і місце інших (Бадер С.О.) [2].

Психологічна структура цінностей особистості відображає глибинні переконання мотивації та цілі особистості, які впливають на стиль життя та взаємодію з іншими. Можна виділити чотири складові компоненти: духовний, поведінковий, емоційний, пізнавальний. Ці компоненти є своєрідним способом орієнтування, для формування критерій ціннісного вибору (Балахір .В.) [3].

Українські дослідники зосередили свою увагу на функціях, які цінності виконують у житті людини. О. Невмержицька стверджує, що цінність є не лише умовою людської життєдіяльності та етапом формування знань, але також однією формою відображення дійсності та важливим аспектом формування світогляду через свою людську природу виступає як засіб або форма взаємовідносин між людьми в суспільстві, як область та спосіб пристосування людей до існуючої соціальної реальності; вони є певним алгоритмом і програмою творчої переробки суспільства, яке безпосередньо впливає на характер і напрямок його змін; є засобом передачі та репродукції культурних матеріалів; джерелом та методом створення нових культурних форм і типів культури загалом. Ціннісні орієнтації виконують різноманітні функції: вони приєднують індивіда до

соціальних норм, допомагають у самовизначенні особистості, розвитку здібностей та сприяють гармонії його внутрішнього світу(Невмержицька .О.) [13].

Загалом цінності, що мають значення для окремих осіб, соціальних груп, суспільств та культур, формують певну систему цінностей, яка зазвичай має ієрархічну структуру. У межах будь-якої цієї системи можна виділити основні цінності, які становлять пріоритетне ядро цієї системи.

Це означає, що соціально-економічний розвиток сприяє змінам цінностей у певному напрямку, зокрема від матеріальних цінностей, що пов'язані з основними потребами у виживанні, фізичній та матеріальній безпеці, до постматеріалістичних цінностей, які виражають потреби у самореалізації, самовираженні, якості та комфорті життя.

Згідно з моделлю Р. Інглгарта, сучасна ціннісна зміна полягає у заміні «старих» цінностей (таких як традиційні, матеріалістичні, модерні) на нові, «нові» цінності (ліберальні, постматеріалістичні, постмодерні). В цих нових умовах колишні цінносні пріоритети втрачають свою значущість, з'являються нові ціннісно-сміслові пріоритети, які разом з економічним та соціальним розвитком суспільства успішно інтегруються в життя людей.

Клагес розрізняє чотири основні конфігурації: 1) ціннісний консерватизм відзначається особливим уваженням до цінностей обов'язку та прийнятності, а також низьким рівнем урахування цінностей саморозвитку; 2) ціннісний переворот, який відображає низьке уваження до цінностей обов'язку та прийнятності, при цьому велике уваження до цінностей саморозвитку; 3) ціннісна втрата, що передбачає низьке уваження до обох типів зазначених цінностей; 4) ціннісний синтез, який характеризується визнанням як цінностей обов'язку та прийнятності, так і цінностей саморозвитку.

Окрім цього, німецький соціолог виділяє дві групи осіб із «змішаними» ціннісно-смісловими позиціями. Одна з них включає в себе

розчарованих людей, які втратили перспективу життя і виявляють низьке визнання як цінностей обов'язку і прийнятності, так і цінностей саморозвитку. Ці втрати перспективи життя часто супроводжуються втечею від суспільної реальності, замкненням у собі, відчуженням від соціального життя. За словами Клагеса, в контексті зміни цінностей представляють собою неперспективний тип людської ментальності (Субашкевич І.Р) [42].

Переміщення акценту з обов'язку і прийнятності на саморозвиток не призводить до втрати класичних цінностей, таких як виконання обов'язку, любов до порядку, ретельність, надійність та працьовитість, за словами Клагеса (Рибак .О.) [35].

Сучасне людське суспільство постійно змінюється і розвивається у багатьох аспектах. Це особливо помітно, коли йдеться про зміну цінностей у розвинутих суспільствах та транзитних соціумах. Наразі в переважній більшості суспільств пріоритетними є цінності безпеки та виживання, але з покращенням якості життя виникає новий тип цінностей, що поєднує матеріалістичні та постматеріалістичні орієнтації. Поступово важливість самореалізації та демократичних цінностей стає дедалі більш актуальною. Це може розглядатися як позитивна тенденція для сучасного українського суспільства (Редькіна .А) [34].

Михайлишин.У. зазначає, що особистісні цінності є складовою внутрішнього стержня особистості, що формує ціннісну орієнтацію. У зв'язку з цим цінності розглядають, як компонент психологічної структури. Під структурою особистості розуміємо, взаємозв'язок та цілісність елементів, що виділені в чотири підструктури:

- 1.Вроджена стійка властивість людської психіки- темперамент
- 2.Форми психічного відображення – відчуття, почуття, емоції.
- 3.Власний досвід особистості– знання, уміння, навички.
- 4.Спрямованість – інтереси, ідеали, захоплення, переконання

(Михайлишин .У.) [22].

Баліхар В. пропонує цінності охарактеризувати, як «характеристики певних дій».

Перша характеристика «постійна дія». Цінності перебувають в постійному русі. Саме те, як ми прагнемо себе вести, взаємодіяти, додержуватися певних стандартів поведінки, наші уявлення про те, як ми хочемо творити своє життя – все це відображає наші індивідуальні цінності, спосіб існування та форми проживання, коротше кажучи, процес «буття»

Друга характеристика «глобальні якості характеристики». Наші цінності завжди з нами і як ними користуватися обираємо, лише ми. Наприклад, розглянемо важливі для нас взаємини (підтримка рідних, друзів, знайомих) і способи, якими ми їх вдосконалюємо та розвиваємо відповідно до нашого характеру.

Третя характеристика «Бажані/ обрані». Ця характеристика визначає, як ми зазвичай поведимося і реагуємо в різних ситуаціях у нашому житті, вказує на те, що для нас важливо. На відміну від цілей, які потребують великих зусиль для досягнення, цінності надають нам можливості та є опорою для наших планів. Ми можемо обирати, чи не обирати цінності –цей вибір залишається за нами.

Четверта характеристика «Хочу. Потребую. Жадаю.» Наші потреби, такі як любов, увага, турбота, розуміння та підтримка, не можна вважати цінностями, оскільки це те, що ми очікуємо від інших, від взаємодії з навколишнім. Задоволення, щастя, спокій, нірвана, насиченість – це те, що ми відчуваємо, коли отримуємо те, що хочемо. Проте наші бажання не завжди збігаються з тим, що фактично отримуємо. Не завжди отримуємо те, на що сподівались, і коли отримуємо відмову, поразку або щось зовсім інше, відчуваємо душевний біль і фрустрацію. З цими випадками необхідно навчитися справлятися (Баліхар В.) [3].

На думку Василенко І. формування цінностей є складним та багатовимірним процесом. Це відбувається в контексті знецінення ідеалів

попередніх стадій суспільного розвитку та створення нового світогляду, який поєднує в собі історичні традиції народу та універсальні людські цінності. Суспільні зміни призводять до перетворень у суспільній свідомості та особистісному сприйнятті світу, і ці зміни на рівні індивідуального світогляду впливають на економіку, політику та соціальні практики. Це взаємопов'язаний процес, де політичні та економічні цілі, релігійні норми та сімейні цінності трансформуються, що в свою чергу впливає на економічний, політичний розвиток (Василенко І. А.) [6].

Після аналізу наукових джерел можна вважати, що ціннісні орієнтації не лише складова особистості, а й ключовий елемент мотивації та смислового контексту. Вони впливають на спосіб життя людини. Формуванню ціннісних орієнтацій значною мірою сприяють соціальні фактори, зокрема цінності суспільства в якому особа зростає й набуває досвіду. Ціннісні орієнтації мають велике значення в структурі життєвих установок, як їхні постійні супутники, формуючи й змінюючи особистість з часом відповідно до її прагнень, переконань і світогляду

1.3. Зв'язок ціннісних орієнтацій з соціальними нормами і настановленнями особистості в трансформаційних умовах соціуму

У контексті нашого дослідження ми будемо розглядати вплив трансформації суспільства на формування ціннісних орієнтацій особистості.

В період трансформації суспільства питання про цінності отримують новий вимір та вимагають детального аналізу. Важливим є розгляд питання щодо зміни традиційних цінностей, які визначають унікальність суспільства. Соціокультурні трансформації, які з'явилися в результаті глобалізації, можуть бути причиною руйнування традиційної системи цінностей.

Дослідниця Неприцька Т.І. в ході власного дослідження дійшла висновку, що функціонування будь-якого суспільства ґрунтується на цінностях, що є характерними для нього. Ці цінності формуються під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів під час процесу соціалізації та становлення усього суспільства, а також кожної окремої особистості (Неприцька Т. І.) [27]

Залежно від соціального контексту, очікування людини наповнені певними змістовними параметрами, які можуть нести цінність, нове тлумачення та звучання. Незважаючи на виклики, пандемії, війни та катастрофи, що можуть торкатися нашого суспільства, людина завжди мала сподівання, надію і віру в те, що всі труднощі минуть, і прийде довгоочікуваний процвітання.

(Попович І. С.) [32]

Основою політичної культури держави є її цінності, які значно впливають на зовнішню та внутрішню політику і формують національну ідентичність. За певний історичний період можна помітити, що цінності змінюються, адаптуючись до потреб та тенденцій сучасного життя. Зокрема, у другій половині двадцятого століття західне суспільство висуває пріоритетність таких цінностей, як мир, толерантність, багатокультурність та ненасильницька взаємодія.

Жорстокість неприпустима, людське життя вважається найціннішим, а війна – найбільшим лихом. Протягом останніх восьмидесяти років в політичному та культурному напрямку Заходу зазвичай звучить саме така позиція. Ці цінності формуються в особистість на стадії дошкільної та шкільної освіти, через ЗМІ. Ці самі цінності лягли в основу українського суспільства з моменту набуття незалежності у 1991 році. Однак починаючи з 2014 року, і особливо з 2022 року, українське суспільство стикається з труднощами, які ставлять під сумнів існуючі соціальні цінності, спричиняючи внутрішню напругу та потребу у глибокому переосмисленні цінностей.

Російська військова агресія проти України змушує нас переглянути систему наших цінностей. Виникає питання, які саме цінності повинно формувати суспільство, щоб гарантувати його ефективне функціонування в умовах військової агресії і євроінтеграційних прагненнях (Неприцька Т. І.) [27].

Опрацювавши матеріали Савчук О. В. ми робимо висновок, що трансформація суспільства призводить до порушення внутрішньої стабільності культур та спричинює їх деформацію. Соціальна дезорієнтація стає наслідком глобалізації, а ціннісно-орієнтаційна розгубленість людини стає характеристикою нашого часу, спричинена цим процесом.

Проте вплив глобалізації на систему цінностей не є тільки негативним, але має й позитивні аспекти, оскільки глобалізація розширює доступ до цінностей національних культур і сприяє їх взаємному збагаченню. Наприклад, нові цінності, навіть які були запозичені або навяз'ані в умовах глобалізації, дозволяють адаптуватися до сучасних умов глобалізаційного періоду.

Трансформація суспільства спрямована на стандартизацію цінностей, нехтуючи потребами або унікальністю конкретного суспільства. У цей період формується споживче суспільство, де головним пріоритетом є матеріальний достаток, а не духовне збагачення чи особисте самовдосконалення. Сучасна людина переважно зайнята задоволенням своїх потреб і не турбується про важливість вищих цінностей. (Савчук О. В.) [36].

Традиційні цінності — це цінності, що передаються від покоління до покоління і ґрунтуються на історичному досвіді, що накопичується у вигляді стандартів, норм і принципів про те, що є найкращим у культурі.

Під час процесу змін в суспільстві трапляється зниження значення традиційних цінностей. Навіть при великій стійкості, вони піддаються зовнішньому впливу.

Під час такого процесу руху відбувається перетворення цінностей, формується новий баланс між традиційними цінностями та новаторством. Зміни у цінностях пов'язані з соціальною адаптацією, яка включає пошук та вибір способів діяльності. Часто цінності минулого стають неефективними через їх фрагментарне сприйняття та втрату навичок користування ними у сучасних умовах .

У процесі розвитку з'являється загроза знищення традиційної системи норм і правил на користь пошуку нових моделей та формування загальних цінностей для створення нового глобального світу. Зміна цінностей є еволюційним процесом, під час якого «природний відбір» відбирає ті цінності, які найкраще відповідають умовам життя. Цей відбір відповідає закону еволюції: лише найбільш ефективні цінності зберігаються й поширюються відповідно до складених обставин. Цей еволюційний принцип має два результати: по-перше, провідні цінності відповідають існуючим умовам життя; по-друге, при зміні умов життя цінності зазвичай змінюються тільки через тривалий час, необхідний для усвідомлення змін та випробування нових принципів існування.

Ціннісні орієнтації особистості визначаються на основі домінуючої у суспільстві системи цінностей, що встановлюється в процесі історичного розвитку. Ця система цінностей визначає прийняті суспільством стандарти, за якими здійснюється контроль за діями людей та їх поведінкою, і, отже, забезпечує громадянський порядок.

Структура ціннісних орієнтацій складається з кількох рівнів, де вершиною є цінності, пов'язані з ідеалами та життєвими цілями особи. Як складова частина структури особи, ціннісні орієнтації вказують на внутрішню готовність до здійснення конкретних дій для задоволення потреб і інтересів, відображають напрямок її поведінки. Оскільки індивід у процесі соціалізації освоює набір цінностей, що передає його суспільство, вивчення системи ціннісних орієнтацій стає особливо актуальною проблемою. Вивчення ціннісних орієнтацій в сучасному

суспільстві потребує розкриття природи, характеру та механізмів процесів, які відбуваються. Аналіз соціально-політичної та економічної ситуації в Україні показує, що вся система, усі види суспільних відносин проходять зміни, що мають загальний, всеохоплюючий характер. Ці процеси трансформації суспільства можуть бути вважатися глибокою трансформацією. Останнім часом в українській психолог-соціологічній літературі все частіше згадується потреба аналізувати сучасні соціально-економічні та політичні процеси в країні з точки зору трансформаційної парадигми. Це передбачає урахування поступових змін та перетворень у суспільних структурах, де можуть співіснувати одночасно як традиційні, так і нові елементи (Савчук О. В.)[36].

В цілому, значущі зміни ціннісних орієнтацій можуть радикально вплинути на подальший розвиток суспільства та визначення напрямків розвитку, куди спрямовується увага.

За даними «Світового дослідження цінностей 2020 в Україні», проведеного Українським центром європейської політики під егідою міжнародної організації World Values Survey з ініціативи професора Рональда Інглхарта з Мічиганського університету на базі проєкту Європейського дослідження цінностей, була встановлена точна ситуація у відношенні ціннісних виявів та пріоритетів українців.

В процесі трансформації українського суспільства, країна пройшла чергу важливих випробувань і змін, включаючи дві революції – Помаранчеву та Революцію Гідності, а також анексію Криму та окупацію Донецької та Луганської областей, російське вторгнення в Україну (лютий 2024р.)

В наслідок цих подій країна та суспільство втратили значну кількість можливостей для активного економічного та соціального зростання. Вони зазнали значних втрат у власності, соціально-політичному та гуманітарному плані, тому вплив цих обставин на ціннісний розвиток суспільства є значним.

Після проведених досліджень було сформовано 6 ключових трендів щодо динаміки цінностей громадян України.

1. Перевага ситуативних цінностей над стратегічними.

Сучасні умови взаємодії соціуму та громадянина ставлять перед останнім завдання – досягти високої адаптованості до нових цінностей та змін у державному розвитку. У цьому контексті можлива дезорієнтація особистої громадської свідомості, що спричиняє тенденцію до «замкнення» на собі та надання пріоритету особистим потребам перед суспільними, а також ситуаційним цінностям над стратегічними.

2. Зворотній тренд під час докорінної трансформації суспільства.

Під час важливих трансформацій суспільства, рушійні сили, що спонукають до таких змін, зазвичай ґрунтуються на перетворенні ціннісних парадигм. Таким чином, під час значних змін їх ціннісна база, яку підтримує суспільство, породжує тенденцію ситуативного перемикавання з пріоритетних ситуативних цінностей на стратегічні цінності.

3. Повільний цикл трансформації цінностей.

Аналіз показує, що процес ціннісної трансформації має нерівномірну чутливість до різних вікових груп і соціальних шарів. Хоча загалом ціннісна трансформація має свій типовий життєвий цикл, що триває десятиліттями, соціально активна частина суспільства здатна усвідомити та здійснити таку трансформацію швидше. Підтримка з боку держави може допомогти втілити потенційну можливість прискорення ціннісної трансформації за допомогою залучення соціально активної частини суспільства, яка є носіями конструктивних цінностей, до державного управління.

4. Тенденція індивідуалізації та її негативний вплив на процеси, які повинні бути врегульовані шляхом державного управління.

Переміщення уваги зі стратегічних цінностей на ситуативні, призводить до індивідуалізації членів суспільства, меншої зацікавленості громадян у

громадських і державних процесах та, відповідно, до зменшення інтегрованості серед них. Також, якщо загальні суспільні цінності, що визначають державні концепції, не приймаються та не передаються суспільством, яке має їх втілювати, ці цінності втрачають свою спроможність рухати суспільство вперед і відображати реальну ціннісну карту суспільства та держави.

5. Зміна ціннісних орієнтирів і наближення до європейських зразків.

Гендерні питання, щодо ставлення до іммігрантів, відношення до законослухняних маргіналів тощо, згідно з результатами багатьох досліджень, поступово, але позитивно рухаються в напрямку відповідності європейським цінностям.

6. Ризики нестабільності в дотриманні системи цінностей та постійності такої системи.

Незважаючи на загальну тенденцію в сторону сталості основного спрямування стосовно інтеграції України у європейські інституції та європейських цінностей, все ж можна відзначити певну ймовірність порушення системності всередині загальної сталої парадигми.

7. Державні організації та установи повинні активно сприяти позитивній ціннісній трансформації суспільства. [40].

Для забезпечення сталості, системності та послідовності у реалізації та розвитку необхідно керувати ціннісною трансформацією, що впливає з попередніх висновків (Бондарчук П. С) [4].

Незважаючи на загальний тренд у напрямку сталості головного пріоритету щодо інтеграції України в європейські інституції та до європейських цінностей, можна відзначити певну ймовірність порушення системності всередині загальної сталої парадигми. Це може бути пов'язано з різними чинниками — від зміни влади до загального суспільного попиту на певну пріоритетизацію певних категоріальних цінностей. Тому цінності, як і будь-який інший об'єкт управління,

вимагають уваги та керівництва з боку структур та інституцій системи державного управління (Сіткар. В) [39].

Саме виклик, зумовлений збройною агресією Російської Федерації по відношенню до України, призвів до тимчасової перестановки у ієрархії термінальних цінностей, зокрема, виділення на перший план значення національної безпеки. Ми вважаємо, що у формуванні цінностей та ціннісних орієнтацій суспільства велике значення повинно надаватися національній безпеці. Одночасно, важливо постійно підкреслювати тимчасовий характер цієї проблеми та те, що саме демократичні, пацифістські та альтруїстичні цінності виявляються життєздатними у довгостроковій перспективі, і водночас вони є характерними для українського суспільства (Неприцька. Т. І.) [27].

Шайгорський Ю. вважає, що масова свідомість збагачується цінностями, такими як життя, свобода вибору переконань, охорона приватної власності та невтручання у приватне життя громадян. Також, традиційні цінності, такі як відповідальність, толерантність та справедливість, отримують нову інтерпретацію та актуальність (Шайгородський Ю.) [45].

Це стимулювало як громадян, так і дослідників знову переглядати цінні картини та визначати ціннісні пріоритети на особистісному і громадському рівнях. Як показує досвід різних періодів суспільних перетворень, сім'я та найближче оточення (друзі, знайомі) є найважливішими цінностями для дорослого населення України (Шайгородський. Ю.) [45].

Отже, під впливом невинуватої агресії з боку Російської Федерації та відчувши безпосередню загрозу для власного виживання, українське суспільство реорганізувало свою ієрархію цінностей, не відмовляючись від пацифістських поглядів, що були сформовані раніше. Ця трансформація є реакцією на ситуацію і, ймовірно, не стане стабільною у системі цінностей українського суспільства. Починаючи з 2014 року, а

особливо з лютого 2022-го, відбувається наступна еволюція в українському суспільстві. Об'єднані загрозою фізичному виживанню, кожен окремий індивід реагує на цю загрозу індивідуально, відтворюючи свою власну реакцію з урахуванням власної ієрархії цінностей та взаємодіючи для збереження держави та нації (Неприцька. Т. І.) [27].

Протягом цього часу відбулися значні зміни в, які призвели до перегляду та переоцінки соціально-політичної, економічної та правової ситуації у країні. Однак цей процес ще не завершився, і тому у суспільній свідомості українців продовжується «ціннісна революція» (Шайгородський. Ю.) [45].

Отже, розвиток суспільства може бути реалізований завдяки цілеспрямованій ціннісній трансформації. Така трансформація має бути впорядкованою, системною, послідовною. Цінності мають тенденцію до зміни, які, зазвичай протікають занадто повільно. Після того, як українська нація зіткнулася з неспровокованою агресією з боку Російської Федерації та відчула безпосередню загрозу своєму виживанню, вона змінила ієрархію своїх цінностей. Зміна цінностей є реакційним процесом, який не буде швидко прийнятий та стабілізованим у системі цінностей українського суспільства.

Висновки до першого розділу

Проаналізовано наукові джерела щодо ціннісних орієнтацій особистості в трансформаційних умовах соціуму. Було охарактеризовано структуру та зміст ціннісних орієнтацій особистості.

Ціннісні орієнтації визначають ставлення особистості до своїх життєвих цілей та цінностей, що впливає на її соціальну спрямованість. Суб'єктивне благополуччя є результатом взаємодії різноманітних культурних, соціальних, психологічних, фізичних, економічних та духовних аспектів. Воно відображає емоційну та психологічну оцінку особи щодо свого власного благополуччя.

Система цінностей виступає як ключовий фактор, що мотивує людину до дій, спрямовуючи її у конкретний напрямок. Розвиток цінностей тісно пов'язаний з емоційним ставленням людини до себе та навколишнього середовища, що впливає на самооцінку. Мотиваційні та цільові аспекти допомагають у формуванні та розвитку вищих елементів, таких як ціннісні орієнтації особистості

Виявлено, що ставлення особистості до важливих життєвих цілей формує її ціннісні орієнтації. Ці орієнтації, виникають у результаті соціальної взаємодії, впливають на формування типу особистості, її поведінку, ментальні навички, спрямовуються на засвоєння певних цінностей для задоволення власних потреб.

Процеси демократизації та розвиток економічних відносин формують нове бачення структури цінностей, спонукає до їх переоцінки та побудови нової ієрархії. У межах нової соціально-економічної парадигми, розвитку суспільства на перший план виходять особисті потреби та інтереси. Це, з одного боку, сприяє творчій активності та вияву індивідуальних якостей, а з іншого – спричиняє розвиток та підвищення егоцентричних настроїв та їх втілення.

РОЗДІЛ 2.

Емпіричне дослідження ціннісних орієнтацій особистості в трансформаційних умовах соціуму

2.1. Організація емпіричного дослідження цінностей особистості в трансформаційних умовах соціуму

У попередньому розділі визначено, що ціннісні орієнтації особистості формуються в залежності від змін, що відбуваються в суспільстві. Отримані результати теоретичного аналізування зумовили вектор розробки програми емпіричного дослідження.

Дослідження складається з трьох основних етапів, які допомагають створити чітку і достовірну схему діагностики, збору даних та аналізу результатів.

Перший крок включає в себе створення набору психодіагностичних інструментів та формування репрезентативної вибірки для нашого експериментального дослідження.

Другий етап полягає у проведенні емпіричного дослідження, яке включає в себе ініціювання психологічної діагностики учасників дослідження. Важливо зауважити, що психодіагностика, яка проводиться на цьому етапі, відповідає основним принципам конфіденційності, добровільності та анонімності.

Третій етап полягає у обробці результатів емпіричного дослідження.

Діагностичний комплекс методик розроблений відповідно до визначених у теоретичному дослідженні характеристик життєвих орієнтацій особистості, і передбачає застосування психодіагностичного інструментарію.

Розглянемо більш детально використані психодіагностичні інструменти.

1.Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича

Методологія дослідження ціннісних орієнтацій Мільтона Рокича ґрунтується на процедурі вибору цінностей. У своїй концепції розробки методики автор спирався на традиційний поділ системи цінностей на термінальні (цілі) та інструментальні (засоби). Під термінальними він розумів переконання у тому, що кожна з цих цілей має важливий життєвий смисл, і тому пов'язані з ними прагнення індивіда. Інструментальні цінності розглядаються як переконання у доцільності або пріоритетності вказаних способів дій або властивостей особистості в будь-якій ситуації.

В основі методики лежить розуміння цінностей, як стандартів, критерії бажаного, що регулюють її дії, вибір, оцінювання. Спочатку було виділено 12 термінальних інструментальних цінностей, а потім список був розширений до 18 елементів.

М. Рокич розрізняє два класи цінностей ; термінальні –переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути;

інструментальні – переконання в тому, що якийсь образ дії або властивість особистості є переважаючим у будь-якій ситуації.

Особливістю методики є універсальність, зручність та економність у проведенні обстеження й обробці результатів, гнучкість – можливість варіювати як матеріал (список цінностей), так і інструкції. Істотними її недоліками є вплив соціальної бажаності, можливість нещирості. Тому особливу роль у цьому випадку грають мотивація діагностики, добровільний характер тестування і наявність контакту між психологом і обстежуваним (Малімон, Л. Пашкіна А.) [21].

2.Методика Ш. Шварца PVQ « Портрет цінностей»

У 1987 р. Ш. Шварц запропонував інструментарій під назвою «Ціннісний опитувальник». У ньому було представлено 56 цінностей, які оцінювалися респондентами. Шварц виділив 10 типів цінностей, які класифікуються по двох біполярних осях виміру: відкритість змінам (самостійність, стимуляція) – консерватизм (безпека, конформність, традиції); самопіднесення (влада, досягнення); самотрансцендентність (універсалізм, доброта). Гедонізм пов'язаний як з відкритістю, так і з самопіднесенням.

Методика спрямована для дослідження динаміки змін цінностей з залежності від змін в суспільстві.

За результати дослідження можна побудувати структуру цінностей особистості або групи людей (Субашкевич. І. Р.) [42].

3.Опитувальник « Джерела індивідуальних цінностей»(Маліном.Л.,

Пашкіна. А)

Завдяки цьому опитувальнику можна визначити джерела впливу на систему цінностей особистості.

Обробка результатів відбувається у два етапи(за потреби). На першому етапі дослідник аналізує відповіді кожного респондента та визначає, яке з джерел мало найбільший вплив на формування індивідуальної системи цінностей, яке – найменший.

При потребі можна уточнити, на формування яких саме цінностей вплинуло кожне джерело та чому воно важливіше за інші. Другий етап опрацювання даних передбачає (при потребі) встановлення середньогрупового профілю значущості запропонованих джерел індивідуальних цінностей (Малімон , Л. Пашкіна А.) [21].

4.Опитувальник «Огляд цінностей» Ш. Шварца

Опитувальник дозволяє вивчити ідеали, цінності особистості на рівні переконань. Ці цінності дуже сильно впливають на особистість, але не завжди відображаються у соціальній поведінці, оскільки можуть не співпадати зі стандартними цінностями суспільства. Кожен із 57 запропонованих цінностей разом з коротким поясненням їх значення респондент має оцінити за 9-бальною шкалою, щоб визначити, наскільки важливою вона є як принцип у його житті. Кожна цінність входить у певний мотиваційний блок і підкоряється відповідній мотиваційній меті:

- влада (*Power*) — підкреслює важливість соціального статусу та контролю над іншими людьми й ресурсами;
- досягнення (*Achivment*) — особистий успіх, який відповідає соціальним нормам;
- гедонізм (*Hedonism*) — насолода чи емоційне задоволення;
- стимуляція (*Stimulation*) — хвилювання і новизна;
- самостійність (*Self/Direction*) — самостійність думки і дії;
- універсалізм (*Universalism*) — розуміння, терпимість і захист благополуччя всіх людей і природи [42].

Вибірка нашого емпіричного дослідження складає 53 осіб (із них 77,7% жінки, 28,3% чоловіки) віком від 18-55 років. Емпіричне дослідження відбулося у дистанційному режимі. Інформація була зібрана за допомогою онлайн-платформи «Google Forms».

Показник респондентів за віком:

18 — 20 років - 2 особи, що складає 3,8%; 21 — 25 років - 3 особи, 5,7 %; 26 — 30 років - 7 осіб, що складає 13,2 %; 31 — 35 років - 7 осіб, що складає 13,2 %; 36 — 40 років - 10 осіб, що складає 18,9 %; 41 — 45 років - 7 осіб, що складає 13,2% ; 46 — 50 років - 7 осіб, що складає 13,2%;

51 — 55 років - 5 осіб, що складає 9,4 %; старше 55 років — 5 осіб, що складає 9,4 %.

2.2. Аналізування та інтерпретація результатів емпіричного дослідження формування ціннісних орієнтацій особистості в трансформаційних умовах соціуму

Під час діагностичного етапу дослідження отримані дані були упорядковані з врахуванням наступних кроків: аналіз специфічних характеристик, встановлення взаємозв'язків між ними для визначення загальних тенденцій та перевірки даних, отриманих унаслідок теоретичного аналізу наукової літератури. Далі обробка результатів проводилась за принципом групування ознак та показників.

Під час дослідження респонденти за методикою Ш. Шварца, що включає в себе опитувальник «Огляд цінностей» відранжували в балах середні показники 57 цінностей з метою виявлення різних типів ціннісних уявлень та визначення їх взаємозв'язків. На основі отриманих результатів була створена «ієрархія» індивідуальних цінностей на рівні нормативних ідеалів. Отримані результати дають підставу зробити висновок, що для респондентів найважливішими на рівні цінностей є наступні особисті якості: насолода (задоволення своїх бажань), свобода (дій і думок), турбота про себе, соціальний порядок, насиченість життя,

осмисленість існування, національна безпека, самоповага, мир на Землі, велика справжня любов, самодисципліна, недоторканість внутрішнього світу, безпека сім'ї, що набрали 6 і більше балів. Найменш важливими виступають такі цінності, як релігійність, відвага, смирення, влада, соціальна влада(панування над іншими людьми), які набрали 3 і менше балів.

Далі у нашому дослідженні було опрацьовано результати методики Ш. Шварца PVQ « Портрет цінностей», встановлено важливість різних мотиваційних блоків та відповідних їм мотивацій.

Таблиця 2.1

№ п/п	Цінності	Сумарний бал	Середнє значення
1	Досягнення	414,75	103,6875
2	Стимулювання:	243,7	34,8142
3	Гедонізм	136,9	19,5571
4	Прихильність	367,2	7,2
5	Самоорієнтація	344,5	6,7549
6	Безпека	291,1	5,7078
7	Конформність	279,5	5,4804
8	Саморегуляція	272,1	5,3352
9	Традиції	241,2	4,7294
10	Влада	223,2	4,3764

Аналізуючи дані, можна прийти до висновку, що для тих, хто ставить найбільший акцент на досягнення, важливими є досягнення нових цілей та особистий розвиток. Вони готові прикладати багато зусиль, щоб випередити інших, часто жертвуючи своїм благополуччям та здоров'ям. Усе, чим вони займаються, спрямоване, в першу чергу, на особистий розвиток, а в другу – на соціальне визнання. З іншого боку, для багатьох

найважливішою є влада. Цінності влади проявляються в бажанні нагромаджувати матеріальні блага, гроші та здобувати керівні посади.

Розглянемо отримані результати за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, наведені в таб.2.2. Він розподіляє цінності на дві категорії: термінальні - в переконанні, що мета індивідуального існування варта зусиль для досягнення; інструментальні - в переконанні, що певна дія або властивість особистості є найбільш прийнятною в будь-якій ситуації. Ця система класифікації відповідає традиційному поділу на цінність-мету та цінність-засоби.

Таблиця 2.2

Цінності	Ранг	Середній показник
Активне життя	9	8,49
Життєва мудрість	4	6,2
Здоров'я	1	3,7
Цікава робота	6	6,88
Краса природи та мистецтва	15	11,83
Любов (кохання)	2	4,05
Матеріально забезпечене життя	5	6,64
Наявність хороших та вірних друзів	3	5,62
Суспільне визнання	14	11,18
Пізнання	16	11,98
Продуктивне життя	11	10,11
Розвиток	12	10,6
Розваги	17	12,86
Воля(самостійність, незалежність в судженнях)	8	7,13
Щасливе сімейне життя	7	7,67
Щастя інших людей	13	10,75
Творчість	18	13,3
Впевненість в собі	10	9,81

Результати, отримані за цією методикою, щодо важливості термінальних цінностей були наступними.

- серед важливості термінальних цінностей, на перше місце часто вибирають «здоров'я», що свідчить про те, що респонденти незалежно від віку, розуміють і цінують своє здоров'я
- на другому місці стоїть «любов(кохання)». Кохання – це один із ключових аспектів життя кожної людини, і його значення важко переоцінити. Кохання надає відчуття безпеки та підтримки. Людина, яка відчуває, що її люблять, більш стійка до життєвих труднощів і стресів. Любов може бути сильним стимулом, що підштовхує до досягнення мети, подолання перешкод і прагнення до щастя. Зазвичай людина, яка відчуває любов і отримує взаємні почуття, щасливіша у своєму житті.
- на третьому місці стоїть наявність « хороших та вірних друзів». Коли у людини є вірні друзі, вона відчуває себе частиною спільноти. Це створює відчуття соціальної підтримки і належності, що є необхідним для психологічного комфорту. Взаємовідносини вчать нас розуміти інших, виявляти співчуття і повагу. Це покращує наші навички спілкування і допомагає будувати здорові соціальні зв'язки.

Натомість можемо побачити, що «пізнання», «розваги» та «творчість» знаходяться на останніх сходинках рейтингу.

Через російське вторгнення більшість населення зосереджена на фізичній безпеці, виживанні та захисті країни. Це відволікає від інтелектуальних і освітніх завдань, оскільки життєві потреби — безпека, їжа, житло — стають пріоритетними. Трансформація суспільства серйозно вплинула на економіку країни. Багато українців змушені шукати способи забезпечення своїх базових потреб, що залишає мало часу та ресурсів для пізнання чи освіти.

Постійний страх від воєнних дій, тривоги через небезпеку для близьких та невизначеність у майбутньому призводять до значного

психологічного тиску. Люди перебувають у стані стресу, який впливає на їх інтерес до звичайних форм розваг.

Творчість, пізнання та розваги, хоч і відходять на задній план через економічні, психологічні та соціальні виклики, можуть відігравати важливу роль у процесі трансформації суспільства, сприяючи зціленню та відродженню, навіть як менш значимі аспекти в даний момент.

Таблиця 2.3

Значущі коефіцієнти кореляції між показниками термінальних цінностей особистостей (n=53)

	ЛБ	ЖМ	ЦР	ВЛ	ВС	ЩЛ	ПЗ	РЗ	ТВ
ЗД	,175								
НХД		-,073							
МЗЖ			,055						
ЩСЖ				,245					
АК					-,247				
ПЖ						,125			
СВ							,416		
КПМ								-240	
РЗВ									,318

Примітка :АК– активність життя; ЖМ–Життєва мудрість; ЗД–Здоров'я; ЦР– цікава робота; КПМ– краса природи та мистецтва; ЛБ– любов (кохання); МЗЖ– матеріально забезпечене життя; НХД– наявність хороших та вірних друзів; СВ– суспільне визнання; ПЗ– пізнання; ПЖ– продуктивне життя; РЗ–розвиток; РЗВ–розваги; ВЛ– воля (самостійність,

незалежність в судженнях); ЩСЖ–щасливе сімейне життя; ЩЛ –щастя інших людей; ТВ– творчість; ВС–впевненість в собі; ТВ – творчість .

Виявлено кореляційні зв'язки між показниками термінальних цінностей, які підтверджують наявність як позитивних, так і негативних кореляцій досліджуваних показників зі статистичною значущістю $P < 0,01$.

При цьому було з'ясовано, що найвищий показник шкал мають «Суспільне визнання» та «Пізнання» на нашу думку, це підтверджує думку необхідності особистості існувати в суспільстві та підлаштовуватися під нього. Також позитивну кореляцію можна прослідкувати між такими показниками: «Розвагами» та «Творчістю ». Адже дуже часто заняття творчістю і є розвагою.

Далі у нашому дослідженні було визначено, що такі показники «Активність життя» та «Впевненість в собі» мають негативну кореляцію.

Ми вбачаємо цю взаємодію як обмеження у можливості керувати своїм життям та приймати рішення.

Таблиця 2.4

Значимість інструментальних цінностей

Цінності	Ранг	Середній показник
Охайність	14	11,5
Вихованість	12	9,48
Високі запити	13	9,55
Життєрадісність	6	7,8
Ретельність	11	9,28
Незалежність	1	3,92
Непримиренність до недоліків у собі та інших	8	8,32
Освіченість	2	5,07
Відповідальність	3	7,05
Раціоналізм	10	8,6
Самоконтроль	4	7,26

Сміливість у відстоюванні своїх думок	5	7,71
Тверда воля	9	8,5
Терпимість	16	12,059
Широта поглядів	15	11,34
Чесність	7	8,19
Ефективність в справах	18	12,23
Чуйність	17	12,057

Результати, одержані за наведеною методикою, відображали значення інструментальних цінностей в наступний спосіб.

Серед значимості інструментальних цінностей першому місті стоїть «незалежність». Адже незалежність для українського суспільства є фундаментальною цінністю, яка поєднує в собі історичний досвід, національну ідентичність, політичну свободу та відповідальність за майбутнє країни. Військовий конфлікт лише підкреслив важливість цієї цінності, оскільки захист незалежності став головним пріоритетом. На другому місці стоїть цінність «освіченість». Культура освіченості служить ключовою цінністю для особистості, оскільки вона сприяє інтелектуальному, соціальному та моральному зростанню. Вона розширює можливості досягнення професійних успіхів, покращує якість життя та надає можливість для самовираження. На третьому місці «відповідальність». Відповідальність є однією з фундаментальних рис особистості, яка визначає не тільки її поведінку, але й впливає на життя та стосунки з іншими. Відповідальність є ключовою цінністю для особистісного розвитку, оскільки вона формує основу для самостійного, успішного і гармонійного життя.

Проаналізувавши результати опитування ми прийшли до висновку, що «ефективність в справах», «чуйність», «терпимість» в рейтингу інструментальних цінностей для респондентів є найнижчими.

Таблиця 2.5

Значущі коефіцієнти кореляції між показниками інструментальних цінностей (n=53)

	ОС	СК	ЖТ	ТВ	РТ	ВЗ	ШП	ЧН	ЕФС
НЗ	,479								
ВД		-,172							
СД			-,006						
ЧС				,036					
НПР					,864				
РЦ						,0787			
ВХ							-,041		
ОХ								-,036	
ТР									,072

Примітка : ОХ–охайність; ВХ– вихованість; ВЗ– високі запити; ЖТ–життєрадісність; РТ–ретельність; НЗ–незалежність; НПР–непримиримість до недоліків; ОС–освіченість; ВД– відповідальність; РЦ–раціоналізм ;СК– самоконтроль; СД– сміливість у відстоюванні своїх думок; ТВ–тверда воля; ТР–терпимість; ШП–широта поглядів; ЧС–чесність; ЕФС–ефективність в справах; ЧН– чуйність

Опрацювавши результати ми дійшли висновку, що найвищий показник кореляції « Незалежність» та «Освіченість». Що не є дивним для українського суспільства в даний час. Спостерігаємо, що з від'ємним показником є такі шкали: «відповідальність» та «самоконтроль»; «сміливість у відстоюванні своїх думок» та «життєрадісність»; «вихованість» та «широта поглядів».

Перейдемо до розгляду результатів за опитувальником «Джерела індивідуальних цінностей» (Маліном Л., Пашкіна А), ми прийшли до

висновку, що найбільший вплив на формування цінностей особистості мають сім'я, друзі та школа.

Варто пам'ятати, що цінності можуть також змінюватися під впливом інших факторів: школи, друзів, культури, соціальних мереж і особистого досвіду. Але фундамент, закладений у родині, залишається важливим протягом усього життя. Але паралельно ми помічаємо, що релігія стоїть на останньому місці. У сучасному світі спостерігається відокремлення релігійних установ від державних та громадських сфер. Це призводить до зростання зацікавленості людей у світських переконаннях та пошуку сенсу життя поза межами релігії.

Таблиця 2.6.

Цінність	Ранг	Відсотковий показник
Сім'я	1	2,58
Друзі	2	3,74
Школа	3	4,9
Професійна діяльність	4	5,58
Вищий навчальний заклад	5	5,9
Неформальне групування	6	6,76
Переломні події в житті	7	6,94
Видатні особистості	8	6,95
Релігія	9	7,13

2.3. Тренінгова програма формування життєвих цінностей особистості

Результати, отримані після проведення теоретичних та практичних етапів нашого дослідження, були використані для створення тренінгової програми, спрямованої на розвиток та формування життєвих цінностей особистості.

Запропонована нами тренінгова програма ґрунтується на ідеях комплексності та системності, отже, має в своїй основі розмаїття психологічних методик та технік. Основуючись на структурі тренувальних занять і методиках їх проведення, ми вважаємо, що

найкраще планувати зустрічі один або два рази на тиждень, враховуючи особливості організації тренінгів .

Тренінгова програма поділяється на дві частини: теоретичну і практичну.

Мета тренінгової програми : сприяти утворенню власної системи цінностей, розумінню пріоритету духовних цінностей, визначенню життєвої мети, розвитку навичок роботи у команді та вмінню чітко висловлювати свої думки; виховання позитивних характерних рис, розвиток почуття толерантності та навички адекватної реакції на життєві випробування.

Завдання :

- формувати бачення і усвідомлення особистих цінностей;
- сформувати систему життєвих і духовних цінностей ;
- усвідомити різницю між матеріальними і духовними цінностями
- розвинути навички адекватного вираження своїх емоцій, контролювання їх потоку, а також вивчити методи «релаксації» для конструктивного подолання стресових ситуацій.
- розвивати навички активного спілкування, комунікативні уміння.
розвиток стратегій планування свого майбутнього.

№	Тематика занять	Форми та методи	Кількість годин
Теоретичний блок			
1	Вступне заняття. Знайомство тренера з учасниками.	Вправа на знайомство « Ти подобаєшся мені» Обговорення правила групи	2
2	Визначення основних цілей та прагнень учасників.	Інформаційний блок « Що таке цінності»	2
3	Лекція. Вивчення різних стратегій встановлення цілей.	Міні-лекція, групова дискусія	2

4	Лекція. Розуміння поняття оптимізму та його вплив на життя.	Міні-лекція, «Мозковий штурм», дискусія, рефлексивна вправа	2
Практичний блок			
5	Практичні поради для розгляду життя у світлі позитивних можливостей	« Шкала цінностей» Вправа «Мої цінності» Притча «Найважливіші речі» « Незакінчене речення»	2
6	Засоби для збереження мотивації та відслідковування прогресу	Карусель спілкування Вправа «Піраміда сенсів» Релаксація «На березі моря»	2
7	Роль психологічної стійкості в оптимістичному ставленні	Вправа « Чарівний м'ячик» Вправа «Притча про досягнення мети» « Шлях оптимізму» Створення групової казки « Я майбутній»	2
8	Розробка деталізованого плану для досягнення цілей	Вправа « Девіз» « Колесо життєвого балансу» Гра діагностика «Синій Птах» « Карта мого життя» (застосування техніки колажу та візуалізації)	2

9	Заключне заняття	Комплекс діагностичних методик, рефлексія щодо проведеної роботи	2
---	------------------	--	---

Таким чином, нами запропоновано програму спрямована на підвищення рівня розвитку ключових цінностей, що відбуваються в процесі трансформації суспільства.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було проведено дослідження формування цінностей в умовах трансформації суспільства. Для проведення дослідження було використано наступні методики: «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, «Портрет цінностей» Ш. Шварца PVQ, опитувальник «Джерела індивідуальних цінностей» (Маліном.Л., Пашкіна. А), опитувальник «Огляд цінностей» Ш. Шварца .

Вибірка дослідження становить 53 особи віком від 18 до 55 років. Результати дослідження показали, що переважають наступні термальні цінності: здоров'я – 3,7 середній показник; любов(кохання) – 4,05 середній показник; наявність хороших та вірних друзів-5,62 середній показник. Найменше проявляються такі цінності: творчість –13,3 середній показник; розваги–12,86 середній показ; та пізнання – 11,98 середній показник.

Наступними ми проаналізували інструментальні цінності, серед цінностей які найбільше проявилися можна визначити наступні: незалежність– 3,92середній показник; освіченість – 5,07 середній показник; відповідальність – 7,05 середній показник.

За методикою «Портрет цінностей» Ш. Шварца найважливішим для респондентів є досягнення, а влада натомість займає останню позицію в ієрархії цінностей .

Опрацювавши данні опитувальника «Джерела індивідуальних цінностей», ми дійшли висновку, що головним джерелом формування цінностей респондентів є: сім'я, школа та друзі.

За результатами опитувальник «Огляд цінностей» Ш. Шварца. Найголовнішими для респондентів є: насолода (задоволення своїх бажань), свобода (дій і думок), турбота про себе, соціальний порядок, насиченість життя, осмисленість існування, національна безпека, самоповага, мир на Землі, велика справжня любов, самодисципліна, недоторканість внутрішнього світу, безпека сім'ї. І в той же час мало важливі: релігійність, відвага, смирення, соціальна влада (панування над іншими людьми).

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі досліджено теоретичний та емпіричний аспекти ціннісних орієнтацій особистості в умовах трансформації соціуму. Запропоновано концепцію тренінгової програми з метою формування життєвих цінностей.

1. Обґрунтовано основні теоретико-методологічні аспекти життєвих орієнтацій особистостей. Під час теоретичного аналізу розглянуто структуру та зміст ціннісних орієнтацій. У ході теоретичного дослідження встановлено, що система цінностей є ключовим фактором, що спонукає людину до змін у своєму житті.

2. Підібрано комплекс діагностичних інструментів, який включає чотири методики для релевантного відображення предмета дослідження та чіткого представлення кожного вивченого психологічного аспекту. Було проведено психодіагностичне тестування.

3. Емпірично досліджено формування ціннісних орієнтацій особистості в період трансформації суспільства. Аналізуючи результати практичного дослідження, було встановлено джерела та ієрархію

цінностей респондентів, а також виявлено зв'язки між цими показниками за допомогою кореляційного аналізу. Зафіксовано, що найбільш вираженими ціннісними орієнтаціями є здоров'я, кохання, наявність вірних друзів, насолода, свобода, турбота про себе, недоторканість внутрішнього світу. З'ясовано, що найменш вираженими серед респондентів є такі ціннісні орієнтації як відповідальність, досвідченість, релігійність, відвага, влада, суспільне панування.

4. Розроблена та запропонована тренінгова програма, яка спрямована на формування ціннісних орієнтацій особистості. Ціль програми полягає в підвищенні рівня розвитку окремих аспектів психологічних процесів, що сприяють утворенню системи цінностей під час періоду суспільних змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко, Т. І. Андрущенко Т. В. Війна : духовно - естетичні та моральні цінності – утвердження чи перегляд. Повоєнна Україна і

- Світ : філософський, правовий та гуманітарний дискурс. 2022. С. 45-48.
2. Бадер, С. О. Класифікація цінностей та цінісно — смислових орієнтацій особистості. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 14. С.18-22.
 3. Баліхар, В., Католик Г., Католик Б. Цінності: поняття, структура та підходи у контексті сучасних військових екзистенцій. *Вісник Львівського університету*. Львів, 2022. вип. 13. С. 1 -20.
 4. Бондарчук, П. С. Ціннісні трансформації суспільства: український вимір. *Державне управління*. 2021. № 20. С. 134 -138.
 5. Боярин, Л. В. Соціально – психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді та їх вплив на формування здоров'язбережувальної компетентності. *Теоретичні і практичні проблеми психології*. 2019. № 2(49). С. 31-41.
 6. Василенко, І. А. Особливості ціннісних орієнтацій ціннісних орієнтацій менеджерів різного рівня успішності у діяльності. *Соціальна психологія; психологія соціальної роботи*. 2021. С. 57-61.
 7. Головатий, М. *Соціологія молоді : Курс лекцій*. Київ : МАУП, 1999. 224 с.
 8. Грицак, Н., Грицак Л. Ціннісні орієнтири в сучасному світі : теоретичний аналіз та практичний досвід. *Загально людські цінності як момент моделі сучасного суспільства* : зб. тез. доп. міжнар. наук. - прак. конф., м Тернопіль, 13-14 травн. 2022 р. Тернопіль, 2022. С. 38-40.
 9. Грузова, К. Цінність свободи та світоглядний чинник психологічного благополуччя. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. Київ, 2021. № 1 (13). С. 21-27.
 10. Гулян, І. М. Ціннісні суперечності в аксеогенезі особистості. *Інсайт : психологічні виміри суспільства*. 2022. № 7. С. 11- 23.

11. Євдокімова, О. О. Нечітайло І. С. Українське суспільство до і після війни. Особистість, Суспільство, Війна. Харків, 2022 р. С. 43-45.
12. Жуленьова О. Вплив війни на ціннісні пріоритети. *Українське суспільство в умовах війни. 2022* : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 336 с.
13. Зінченко, А., Русенкевич Я. Ціннісні орієнтації української молоді в структурі психологічних стратегій життєдіяльності : аналіз статевих відмінностей. *Науковий часопис Українського державного університету ім. М. Драгоманова*. Одеса, 2024. Вип. 23(68). С. 25-35.
14. Ієрархія цінностей населення Сходу та Півдня України: етнополітичний аспект в умовах російської агресії : монографія / авт. кол. : В. А. Войналович (кер., наук. ред.), В. Є. Єленський, О. Я. Калакура, В. О. Котигоренко та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 344 с.
15. Кальба Я. Вичинок і буття молоді людини: у пошуках ціннісних орієнтацій. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі : теоретичний аналіз та практичний досвід* : зб. тез доп. міжнар. наук-прак. конф., м. Тернопіль, 18-15 червн. 2020 р. Тернопіль, 2020. С. 34-36.
16. Качарова, В. М. Коваль, О. Р., Нестеренко, І. І. Порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій в юнацькому та зрілому віці. *Вісник*. 2019. Вип. № 1(39). С. 56-61.
17. Ковбаса В. Війна як чинник формування цінностей (На прикладі Галичини під час Першої світової війни 1914-1918рр). *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід* : зб. тез. доп. міжнар. наук- прак. конф., м. Тернопіль, 18-19 черн. 2020 р. Тернопіль, 2020. С. 76-78.

18. Кузнецова, О. В. Ціннісні орієнтації інноваційної особистості. Габітус. 2020. №19. С.133-139.
19. Курова А. Специфіка структури ціннісних орієнтацій особистості в умовах невизначеності. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Одеса, 2022. Вип. 18(63). С. 24-31.
20. Кушнеров, В. А. Ціннісно — смислові особливості на різних етапах Життєвого шляху. Теоретичні і практичні проблеми психології. 2019. №3(50). С. 188-194.
21. Малімон, Л. Пашкіна А. Гармонізація індивідуальних та групових організацій цінностей в місцевих органах виконавчої влади : навч. посіб. Луцьк, 2014. 137 с
22. Михайлишин, У. Завацька. Н. Вплив ціннісних орієнтацій на формування особистості та розвиток її реабілітаційного потенціалу. Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи. 2021. № 3(56). С. 411–421.
23. Місенг, Д. В. Емпіричне дослідження Я – концепції та ролі значущої особи як опосередковуючих чинників впливу ціннісних орієнтацій на стиль життя особистості. Психологія особистості. 2019. №1. С. 65-91.
24. Нагорняк, К. М. Валідизація уточнені методики базових індивідуальних цінностей Шалома Шварца : результати претестів. *Вісник Харківського університету ім. Н.В. Каразіна*. Харків, 2017. Вип. 39. С. 118-126.
25. Нагорняк, К. М. Уточнена теорія базових цінностей Ш. Шварца : попередні результати адаптації методики PVQ-57 в Україні. Наукові записки НаУМКА. 2017. Том . 196. С. 24 -31.
26. Невмержицька, О.М. Цінність як поняття: теоретичні основи. 2015. № 7. С. 116

27. Неприцька, Т. І. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України. Політична культура та ідеологія. 2022. № 3. С. 93-97.
28. Павлов, В. Ціннісні орієнтири а сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід. *Мінливий світ у вимірах мінливих цінностей* : зб. тез доп. міжнар. наук- практ. конф., м.Тернопіль, 13-14 трав. 2021 р. Тернопіль, 2021. С. 71-76.
29. Петрунько, О. Аксиопсихологія та аксіозенез особистості в умовах соціальної кризи. Вчені записки університету «КРОК». 2023. №1. С. 171-187.
30. Піковець, Н. Ціннісні орієнтації майбутніх фахівців в умовах здобуття освіти як предмет соціально- психологічного дослідження. *Вісник Львівського університету. Серія психологічної науки*. Львів, 2022. Вип. 12. С. 92-99.
31. Подолянчук, Д. С. Ціннісні орієнтації студентської молоді як предмет соціально – психологічного дослідження. Габітус. 2020. № 19. С. 263-269.
32. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. Практична психологія та соціальна робота. К., 2005. № 5. С. 8-13.
33. Ручка, А. Цінності та ціннісна зміна у сучасному суспільстві. *Культурна думка*. 2013. №6. С.172-179
34. Редькіна, А. Українські національні інтереси й цінності: суспільне усвідомлення та переоцінка. Політична культура та ідеологія. 2023. №1. С. 144-162.
35. Рибак, О. Цінності та ціннісні орієнтації, їхнє значення у розвитку особистості. *Вісник Львівського університету. Серія психологічної науки*. Львів, 2017. Вип.1. С. 105-112.

36. Савчук О. В. Динаміка ціннісних орієнтацій української молоді. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 16. С.60-67.
37. Самчук, З. Ф. Наукова концептуалізація групового інтересу. Суспільні інтереси в Україні: груповий вимір, зміст, шляхи узгодження. *Аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди*. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. С. 9 – 10.
38. Свідерська, О. І. Соціально – психологічні чинники політичних цінностей української молоді у контексті сучасних реалій. *Вісник Національного університету оборони України* Київ, 2020. №3. С. 96-101.
39. Сіткар, В., Сіткар, С. Ціннісні орієнтири а сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід. *Вплив війни на зміну людських цінностей: соціально-психологічний аспект* : зб. тез. доп. міжнар. наук- прак. конф., м. Тернопіль, 13-14 травн. 2022 р . С. 38-40.
40. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні. Український центри європейської політики. Київ, 2020. 214 с.
41. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування (17–18 серпня 2022). Ідентичність. Патріотизм. Цінності. К.: Соціологічна група „Рейтинг”, 2023. 61с.
42. Субашкевич, І. Р. Модифікація методики О.Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» і «достовірності» в різних життєвих сферах». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2015. № 4-5. С. 78-84.
43. Субашкевич І. Р. Формування ціннісно- осмисленої сфери студентів педагогічних спеціальностей засобами медіапсихічних технологій : практ. посіб. Львів : Рапст-7, 2017. 60 с.
44. Турбан, В. В. Психологічна природа цінностей. Теоретичні і практичні проблеми психології. 2020. №3(53). С. 199-212.

45. Шайгородський. Ю. Ціннісно-сміслові основи реформування українського суспільства : збір. наук. праць/ за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбориди. К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 300 с.
46. Hudimova, A., Popovych, I., Baidyk, V., et al. The impact of social media on young web users' psychological well-being during the COVID-19 pandemic progression. *Revista Amazonia Investiga*. 2021, 10(39), P. 50-61.
47. Popovych I. S. Social expectations – a basic component of the system of adjusting of social conduct of a person. *Australian Journal of Scientific Research*. 2014, 2(6), P. 393-398.
48. Russ Haris, *ACT Made Simple*. New Harbinger Publications. 2009. P.280.